

SVEA HOVRÄTT
Patent- och
marknadsöverdomstolen
Rotel 020109

PROTOKOLL
2022-10-20 och
2023-01-13
Föredragning i
Stockholm

Aktbilaga 9
Mål nr PMÖ 8753-22

RÄTTEN

Hovrättslagmannen Per Carlson, hovrättsrådet Kerstin Norman, referent, och
tf. hovrättsassessorn Christian Kourieh

FÖREDRAGANDE OCH PROTOKOLLFÖRARE

Föredraganden Charlotta Nilsson

PARTER

Klagande

Konstnärssalliansen KFA, 802434-4767
Älvsborgsgatan 11 C
414 52 Göteborg

Ombud: Jur.kand. M.R.
Ressner Juridik AB
Mikrofonvägen 13
126 28 Stockholm

Motpart

Bonus Copyright Access, 769603-7345
Box 45006
104 30 Stockholm

Ombud: Advokaterna K.C. och D.E.
Sandart & Partners Advokatbyrå KB
Box 7131
103 87 Stockholm

SAKEN

Avvisad talan

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Patent- och marknadsdomstolens beslut 2022-07-04 i mål nr PMT 2252-21

Genom det överklagade beslutet avvisade Patent- och marknadsdomstolen Konstnärssalliansen KFA:s (KFA) talan om fastställelse att KFA i anledning av föreningens medlemsansökan den 11 januari 2020 ägt rätt att bli medlem i Bonus Copyright Access (Bonus) i vart fall den 10 juni 2020.

Dok.Id 1870348

Postadress
Box 2290
103 17 Stockholm

Besöksadress
Birger Jarls Torg 16

Telefon
08-561 670 00
08-561 675 00

E-post: svea.hovratt@dom.se
www.patentochmarknadsöverdomstolen.se

Telefax

Expeditionstid
måndag – fredag
09:00–16:30

KFA har yrkat att Patent- och marknadsöverdomstolen med undanröjande av besluten om avvisning och rättegångskostnader ska tillåta KFA:s fastställsetalan och återförvisa målet till Patent- och marknadsdomstolen för fortsatt handläggning.

Till stöd för överklagandet har KFA anfört i huvudsak följande. KFA:s processuella ändring under målets förberedelse från en fullgörelsetalan till en fastställsetalan avseende medlemskapet är en inskränkning av talan eftersom såväl fullgörelsetalan som fastställsetalan till väsentliga delar stödjer sig på samma grunder. De anförda grunderna har vidhållits även för skadeståndstalan. När det gäller lämpligheten av den nu förda talan skulle processkostnaderna vid en efterföljande fullgörelsetalan avseende medlemskapet inte bli särskilt omfattande eftersom ansvarsgrund, adekvat kausalitet, föreningens skada såväl som storleken av skadeståndet då redan kommer att ha prövats inom ramen för den nu aktuella fastställsetalan och skadeståndstalan. KFA:s talan är därför lämplig.

Efter föredragning fattar Patent- och marknadsöverdomstolen följande

BESLUT (att meddelas 2023-01-24)

1. Patent- och marknadsöverdomstolen ger prövningstillstånd.
2. Patent- och marknadsöverdomstolen avslår överklagandet.

Skälen för beslutet

Den fråga som är föremål för prövning i Patent- och marknadsöverdomstolen är om KFA ska tillåtas att föra en fastställsetalan avseende rätten att bli medlem i Bonus vid ett visst tillfälle.

Som Patent- och marknadsdomstolen konstaterat rör talan rätt till medlemskap i en kollektiv förvaltningsorganisation som omfattas av lagen (2016:977) om kollektiv förvaltning av upphovsrätt (LKFU). Av 4 kap. 1 § i denna lag framgår att den som

uppfyller villkoren för att bli medlem i en kollektiv förvaltningsorganisation ska beviljas medlemskap. Bestämmelserna om medlemskap innebär alltså att den som uppfyller villkoren för medlemskap å sin sida har en rätt att bli medlem och att en kollektiv förvaltningsorganisation å sin sida som utgångspunkt har en skyldighet att anta en sådan person som ny medlem. I 4 kap. 2 § finns bestämmelser om att villkoren för att bli medlem ska vara sakliga, tydliga och icke-diskriminerande samt att de ska anges i organisationens stadga eller medlemskapsvillkor och hållas allmänt tillgängliga. I lagens 12 kapitel finns bestämmelser om tillsyn, skadestånd och behörig domstol. Av 12 kap. 1 § framgår att Patent- och registreringsverket (PRV) har tillsyn över att kollektiva förvaltningsorganisationer följer bestämmelserna i lagen. I 12 kap. 3 § första och andra styckena föreskrivs att PRV får ingripa om en kollektiv förvaltningsorganisation har åsidosatt sina skyldigheter enligt lagen och att ett ingripande från PRV sker genom utfärdande av föreläggande att vidta rättelse inom viss tid. Av 12 kap. 6 § följer bland annat att en kollektiv förvaltningsorganisation som uppsåtligt eller av oaktsamhet åsidosätter en skyldighet enligt lagen ska ersätta den skadelidande för den skada som uppkommer genom åsidosättandet. I 12 kap. 7 § anges att Patent- och marknadsdomstolen är rätt domstol i mål enligt denna lag.

Även om det alltså i och för sig finns en särskild ordning för tillsynen över att kollektiva förvaltningsorganisationer följer lagens bestämmelser, utesluter den aktuella regleringen enligt Patent- och marknadsöverdomstolen inte att en särskild talan kan föras om brister i föreningsstadgar eller rörande frågor om medlemskap.

Genom sin talan vill KFA få fastställt att KFA i anledning av medlemsansökan den 11 januari 2020 ägt rätt att bli medlem i Bonus i vart fall den 10 juni 2020.

Enligt 13 kap. 2 § rättegångsbalken får en talan om fastställelse huruvida ett visst rättsförhållande består eller inte består tas upp till prövning, om ovisshet råder om rättsförhållandet och denna ovisshet länder käranden till förfång. Utöver de i bestämmelsen angivna förutsättningarna krävs att rätten finner att den ifrågakvarande fastställsetalan med hänsyn till omständigheterna framstår som lämplig (se NJA 2005 s. 517, NJA 2007 s. 108 och NJA 2013 s. 209).

Ett grundvillkor är således att talan avser frågan om ett rättsförhållande består eller inte består. En inledande fråga att ta ställning till är därför om själva rätten att bli medlem i en förening kan anses utgöra ett rättsförhållande i den mening som avses i 13 kap. 2 § rättegångsbalken.

I praxis har föreningars beslut att utesluta en medlem ur föreningen prövats (se bl.a. NJA 1977 s. 129 med däri gjorda hänvisningar). Föreningens prövning har då ansetts ske på avtalsrättsliga grunder, varvid stadgarna är att anse som ett led i rättsförhållandet mellan föreningen och medlemmen. Som Patent- och marknadsdomstolen också konstaterat uppstår ett rättsförhållande mellan en medlem och en förening i och med att medlemmen antas i föreningen. Mål som behandlar frågan om uteslutning av en för- eningsmedlem ger därför, enligt Patent- och marknadsöverdomstolen, ingen direkt vägledning i frågan om rätten att bli medlem i en förening i sig kan anses utgöra ett rättsförhållande i den mening som avses i 13 kap. 2 § rättegångsbalken.

I praxis har rätt att inträda i en fackförening prövats av domstol i NJA 1948 s. 513. Högsta domstolen fann att medlemskapet i den aktuella fackföreningen var av ekonomisk betydelse för den sökande och att det inte förelåg hinder enligt föreningens stadgar att bevilja medlemskap. Till skillnad från KFA:s talan i detta mål var talan i det nu nämnda rättsfallet en fullgörelsetalan med yrkande om att föreningen vid vite skulle förpliktas att omedelbart anta sökanden som medlem.

Patent- och marknadsdomstolen har med hänvisning till Högsta domstolens avgörande i NJA 2021 s. 661, där fråga var om en talan om förklaring att käranden har rätt att förnya sin försäkring, funnit stöd för att rätten till beviljande av medlemskap i det nu aktuella fallet också ska anses utgöra ett rättsförhållande i den mening som avses i 13 kap. 2 § rättegångsbalken.

Den talan som fördes i rättsfallet NJA 2021 s. 661 avsåg tillämpningen av reglerna i försäkringsavtalslagen (2005:104) om rätten till förnyelse av försäkring i konsumentförhållande. Enligt bestämmelserna i försäkringsavtalslagen vilar det som utgångspunkt en kontraheringsplikt på försäkringsbolag i vissa situationer. Av bestämmelsen i

7 kap. 6 § försäkringsavtalslagen följer att om ett försäkringsbolag i strid med dessa bestämmelser har vägrat någon att teckna eller förnya en försäkring, ska domstol på yrkande av denne förklara att han har rätt att teckna eller förnya försäkringen. Det är alltså särskilt reglerat i försäkringsavtalslagen att den som på detta sätt nekats en försäkring kan väcka talan om förklaring att en rätt att teckna eller behålla en försäkring föreligger. Högsta domstolen hade således inte att ta ställning till någon fråga om talans tillåtlighet i sig utan prejudikatfrågan avsåg tillämpningen av reglerna om förnyelse av försäkring i konsumentförhållande. Enligt Patent- och marknadsöverdomstolen ger därför inte heller detta avgörande någon tydlig vägledning i frågan om en fastställsetalan om rätt till medlemskap i en förening om kollektiv förvaltning av upphovsrätt kan anses uppfylla grundvillkoret att talan måste ta sikte på ett rättsförhållande.

Frågan hur begreppet rättsförhållande ska uppfattas har varit föremål för diskussion i den processrättsliga doktrinen. I princip gäller att det ska röra sig om ett konkret rättsligt förhållande (eller icke-förhållande) mellan parterna. Detta innebär att talan inte enbart får avse innebörden av gällande rätt och inte heller rena sakförhållanden. En förutsättning för att en talan ska anses avse ett rättsförhållande i bestämmelsens mening och inte ett sakförhållande, är att kärandens talan uttryckligen anknyter till minst en konkret rättsföljd. (Se t.ex. Fitger m.fl., Rättegångsbalken, 2022, JUNO Version: 92, med hänvisningar.)

I doktrin har också den uppfattningen förts fram att det inte är hållbart att en fastställsetalan endast ska få föras om ett rättsförhållande överhuvudtaget består och inte om själva rättsförhållandets innehåll. Inte heller synes ett fastställseyrkande nödvändigtvis behöva avse något i närvarande tid. Det synes tillräckligt att det som ska fastställas har prejudiciell betydelse för en uppkommen eller latent tvist i nuläget (se Ekelöf m.fl. Rättegång. Andra häftet, 2015, JUNO Version: 9).

Det kan också konstateras att det sätt på vilket domstolarna har tolkat kravet på rättsförhållande i bestämmelsen om fastställsetalan innebär att begreppet har utvidgats i

praxis. Således har exempelvis inte bara tvister rörande huruvida rätt till ett visst varukännetecken består eller inte består, utan också tvister rörande huruvida ett visst förfarande utgör intrång i en sådan rätt eller inte ansetts kunna föras med stöd av den allmänna bestämmelsen om fastställsetalan i rättegångsbalken. (Se prop. 2009/10:225 s. 277 f.)

Enligt Patent- och marknadsöverdomstolen skulle en central fråga vid bedömningen av om talan tar sikte på ett rättsförhållande i den mening som avses i 13 kap. 2 § rättegångsbalken kunna vara hur man ska se på den rätt till medlemskap i en kollektiv förvaltningsorganisation som följer av LKFU. För att en sådan talan inte bara ska ta sikte på innehållet i gällande rätt, måste käranden dock ha utformat sin talan på ett sådant sätt att en prövning av en rätt att bli medlem rimligtvis även innefattar om käranden vid en viss given tidpunkt uppfyller villkoren för medlemskap. När det gäller förvaltning av upphovsrätt och rätten till medlemskap i en kollektiv förvaltningsorganisation betonas i förarbetena till LKFU att verksamheten många gånger präglas av att de kollektiva förvaltningsorganisationerna är stora och har en stark ställning i förhållande till sina medlemmar, varför det som kan motivera undantag från öppenhetsprincipen i en kollektiv förvaltningsorganisation många gånger torde skilja sig från annan verksamhet som bedrivs i föreningsform (se prop. 2015/16:181 s. 54).

Möjligen skulle alltså ändamålen med den lagstiftning som omgärdar den kollektiva förvaltningen av upphovsrätt tala för att även rätten till beviljande av medlemskap i det nu aktuella fallet ska anses utgöra ett rättsförhållande i den mening som avses i 13 kap. 2 § rättegångsbalken. I detta sammanhang kan även hänvisas till de bestämmelser om medlemskap som finns i 4 kap. 1 och 2 §§ lagen (2018:672) om ekonomiska föreningar där det i doktrin har uttalats att en sökande som förvägras medlemskap i en ekonomisk förening kan vända sig till tingsrätt och yrka att han eller hon förklaras ha rätt att bli medlem (se Mallmén m.fl., Lagen om ekonomiska föreningar – En kommentar, 2022, JUNO Version: 5C, kommentaren till 4 kap. 2 §). Dock kan noteras att författarna i sin kommentar hänfört sig till det ovan nämnda rättsfallet NJA 1948 s. 513, vilket avgörande ju avsåg en fullgörelsetalan, varför uttalandet med nödvändighet inte

innebär att författarna tagit ställning till om förutsättningarna för en fastställsetalan är uppfyllda i den aktuella situationen.

Att en sökande som nekats medlemskap i en förening av nu aktuellt slag kan få sin sak prövad i domstol står helt klart. Däremot synes det inte finnas något tydligt svar på frågan om en fastställsetalan om rätt att bli medlem i en kollektiv förvaltningsorganisation kan omfattas av begreppet rättsförhållande i den mening som avses i 13 kap. 2 § rättegångsbalken. Enligt Patent- och marknadsöverdomstolen talar den praxis som finns på området och som domstolen redogjort för ovan dock snarast för att ett rättsförhållande uppstår mellan föreningen och sökanden först sedan sökanden antagits som medlem, varvid stadgarna är att anse som det led i rättsförhållandet mellan föreningen och medlemmen som krävs. Eftersom medlemskap vägrats har något rättsförhållande inte uppstått. Redan av detta skäl saknas förutsättningar för den fastställsetalan som KFA för.

Under alla förhållanden finner Patent- och marknadsöverdomstolen, i likhet med Patent- och marknadsdomstolen, att KFA:s fastställsetalan inte framstår som lämplig. Domstolen ansluter sig i denna fråga till de överväganden och bedömningar som underinstansen har gjort.

Sammanfattningsvis innebär Patent- och marknadsöverdomstolens bedömningar att KFA:s överklagande ska avslås.

Beslutet i punkten 1 får inte överklagas.

Beslutet i punkten 2 innehåller enligt Patent- och marknadsöverdomstolen frågor där det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att ett överklagande prövas av Högsta domstolen. Beslutet får därför överklagas. (1 kap. 3 § tredje stycket lagen, 2016:188, om patent- och marknadsdomstolar.)

HUR MAN ÖVERKLAGAR, beslutet under punkten 2, se bilaga A

Överklagande senast 2023-02-21

Charlotta Nilsson

Protokollet uppvisat/

Skiljaktig mening, se nästa sida

Hovrättslagmannen Per Carlson är skiljaktig i frågan om tillåtligheten av fastställsetalan samt anför följande.

I sin ansökan om stämning framställde Konstnårsalliansen, KFA, två olika yrkanden i själva saken, *dels* ett yrkande om att Bonus Copyright Access skulle förpliktas att bevilja KFA medlemskap i sin organisation, *dels* ett yrkande om att Bonus skulle förpliktas att till KFA betala skadestånd.

KFA har därefter yrkat fastställande av att föreningen i anledning av sin medlemsansökan den 11 januari 2020 ägt rätt att bli medlem i Bonus Copyright Access i vart fall den 10 juni 2020. KFA har därvid förklarat att föreningen inte vidhåller sitt yrkande om att Bonus skall förpliktas att bevilja föreningen medlemskap. I målet är alltså fråga om två kumulerade käromål.

Uttrycket ”i vart fall” i KFA:s yrkande leder tanken till att föreningen skulle ha haft rätt att bli medlem vid en tidigare tidpunkt än den 10 juni 2020. Någon sådan tidigare tidpunkt omfattas dock inte av KFA:s talan. Yrkandet innefattar alltså inte något annat än att KFA haft rätt att bli medlem vid tiden för Bonus beslut den 10 juni 2020.

Till grund för sin talan har KFA åberopat sammanfattningsvis att föreningen vid den aktuella tidpunkten uppfyllt villkoren för medlemskap.

Ett utbyte av ett fullgörelseyrkande mot ett fastställelseyrkande har i praxis ansetts utgöra en ändring av talan enligt 13 kap. 3 § första stycket 3 rättegångsbalken (se NJA 2003 s. 158). Vid en sådan ändring av talan är det därmed fråga om en fastställsetalan enligt 13 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken.

I ett pågående mål kan en fastställsetalan väckas formlöst enligt 13 kap. 3 § första stycket 2 rättegångsbalken. När en talan väcks på detta sätt är det fråga om en fastställsetalan enligt 13 kap. 2 § andra stycket rättegångsbalken. Föremål för en talan av detta slag är ett rättsförhållande av prejudiciell betydelse i det pågående målet.

Förutsättningarna för upptagande av de två slagen av fastställsetalan är desamma, bortsett från att det enligt 13 kap. 3 § andra stycket inte krävs att käranden visar att ovissheten om rättsförhållandet länder denne till förfång. Den juridiska betydelsen av en dom på fastställelse är också densamma i båda fallen, i det att den sak som avgörs vinner rättskraft.

En grundläggande förutsättning för att en fastställsetalan skall tas upp är att den avser ett rättsförhållande, där frågan är om detta består eller inte består. Det krävs emellertid inte att det står klart att det funnits en rättslig relation mellan parterna där prövningen är begränsad till om denna relation alltjämt består eller ej.

Föremålet för en fastställsetalan är i stället om en viss rättsföljd skall gälla mellan parterna på den av käranden åberopade grunden (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken, 2022, JUNO Version:93, Kommentaren till 13 kap. 2 §). Med andra ord skall den eller de omständigheter som käranden åberopar till grund för sitt yrkande kunna konstituera ett rättsförhållande mellan parterna.

I det ovan nämnda fallet, där fråga var om en ändring av talan enligt 13 kap. 3 § första stycket 3, ändrade käranden ett fullgörelseyrkande om skadestånd till ett fastställsetalyrkande om skadeståndsskyldighet. I det fallet förelåg alltså endast ett käromål om fullgörelse som ändrades till ett käromål om fastställsetalan.

Även i föreliggande mål kan KFA:s ändring av talan sägas innebära att ett käromål om fullgörelse ersätts av ett käromål om fastställsetalan. Detta mål innehåller emellertid två olika käromål, där det ena utgörs av KFA:s fastställsetalan och det andra av föreningens fullgörelsetalan.

Den fråga som omfattas av KFA:s fastställsetalan, dvs. om föreningen haft rätt att bli medlem i Bonus, är en prejudicialfråga till frågan om föreningen har rätt till skadestånd. KFA:s fastställsetalan måste därför anses vara en fastställsetalan enligt 13 kap. 2 § andra stycket.

Enligt 4 kap. 1 § lagen (2016:977) om kollektiv förvaltning av upphovsrätt ska den som uppfyller villkoren för att bli medlem i en kollektiv förvaltningsorganisation beviljas medlemskap. Det föreligger med andra ord en kontraheringsplikt för organisationer av detta slag (jfr NJA 2021 s. 661).

Medlemskap i en kollektiv förvaltningsorganisation innebär att medlemmen tillträder det avtal som ingåtts vid bildandet av organisationen (se Mallmén m.fl., lagen om ekonomiska föreningar. En kommentar, femte uppl. s. 78). Medlemskapet utgör således ett rättsförhållande mellan medlemmen och övriga medlemmar i organisationen, med de rättsföljder som det kan ge upphov till.

Av det anförda följer att de omständigheter KFA åberopat till grund för sin talan, av innebörd att föreningen vid den aktuella tidpunkten uppfyllt villkoren för medlemskap, är av beskaffenhet att kunna konstituera ett rättsförhållande. Denna grundläggande förutsättning för fastställsetalan är således uppfylld.

Även i fråga om en fastställsetalan enligt 13 kap. 2 § andra stycket är en förutsättning för att talan skall upptas till prövning, att det är lämpligt med hänsyn till omständigheterna.

Det förhållandet att KFA:s fastställsetalan rör en prejudicialfråga innebär att den inte omfattar hela det rättsförhållande som aktualiseras i föreningens käromål om skadestånd. Föreningens fastställsetalan rör i stället en fråga som tillsammans med andra kan få betydelse vid prövningen av käromålet om skadestånd.

KFA:s fastställsetalan kan sägas ha beröringspunkter med fall som i doktrinen anförts som exempel på när en fastställsetalan kan föras, trots att andra frågor också kan behöva prövas. (Jfr Ekelöf m.fl., Rättegång Andra häftet, nionde uppl. s. 129 och vad som där sägs om att en förklaring att ett avtal är bindande inte har någon betydelse för hur avtalet skall tolkas.)

Att KFA:s fastställsetalan rör en prejudicialfråga innebär att Bonus i målet, typiskt sett, inte kan underlåta att ägna denna fråga uppmärksamhet. KFA:s fastställsetalan kan därför inte anses medföra några olägenheter för Bonus. Inte heller det förhållandet käromålet om skadestånd inrymmer bl.a. frågor om skada och kausalitet medför att det kan anses olämpligt att ta upp KFA:s fastställsetalan.

Hur man överklagar Patent- och marknadsöverdomstolens avgörande

Den som vill överklaga Patent- och marknadsöverdomstolens avgörande ska göra det genom att skriva till Högsta domstolen. Överklagandet ska dock skickas eller lämnas till Patent- och marknadsöverdomstolen.

Senaste tid för att överklaga

Överklagandet ska ha kommit in till Patent- och marknadsöverdomstolen senast den dag som anges i slutet av Patent- och marknadsöverdomstolens avgörande.

Beslut om häktning, restriktioner enligt 24 kap. 5 a § rättegångsbalken eller reseförbud får överklagas utan tidsbegränsning.

Om överklagandet har kommit in i rätt tid, skickar Patent- och marknadsöverdomstolen överklagandet och alla handlingar i målet vidare till Högsta domstolen.

Prövningstillstånd i Högsta domstolen

Det krävs prövningstillstånd för att Högsta domstolen ska pröva ett överklagande. Högsta domstolen får meddela prövnings- tillstånd endast om

1. det är av vikt för ledning av rätts- tillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen eller om
2. det finns synnerliga skäl till sådan prövning, så som att det finns grund för resning, att domvillan förekommit eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen

beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

Överklagandets innehåll

Överklagandet ska innehålla uppgifter om

1. klagandens namn, adress och telefonnummer,
2. det avgörande som överklagas (domstolens namn och avdelning samt dag för avgörandet och målnummer),
3. den ändring i avgörandet som klaganden begär,
4. de skäl som klaganden vill ange för att avgörandet ska ändras,
5. de skäl som klaganden vill ange för att prövningstillstånd ska meddelas, samt
6. de bevis som klaganden åberopar och vad som ska bevisas med varje bevis.

Förenklad delgivning

Om målet överklagas kan Högsta domstolen använda förenklad delgivning vid utskick av handlingar i målet, under förutsättning att mottagaren där eller i någon tidigare instans har fått information om sådan delgivning.

Mer information

För information om rättegången i Högsta domstolen, se www.hogstodomstolen.se